

SÍLA ROZUMU V BLÁZNIVÉ DOBĚ

Manuál kritického myšlení

Ján Markoš (překlad Miroslav Zelínský)
Paseka, Praha, 2022, 1. vydání, 392 stran,
ISBN 978-80-7637-344-0

Nedávno vyšel český překlad monografie *Síla rozumu v bláznivé době* s podtitulem *Manuál kritického myšlení* od slovenského filozofa, teologa, spisovatele, lektora kritického myšlení a šachového velmistra Jána Markoše, s předmluvou českého novináře Václava Moravce. Kniha je tvořena šesti kapitolami, nazvanými úvod, slovo, věta, text, člověk a 21 strategií, jak chránit svobodu ve 21. století, které jsou doplněny slovníčkem pojmů a bibliografií. Kniha je vydána v pevné vazbě a opatřena řadou barevných fotografií, vesměs stažených z internetu.

Když jsem knihu zahlédl na pultu knihkupectví, upřímně jsem zajásal, neboť o tématu kritického myšlení máme v českém písemnictví monografii stále jako šafránu, což je v ostrém kontrastu s anglosaskou literaturou, kde najdeme vysoce kvalitních monografií nikoliv jednotky, ale desítky. Již název mě však zarazil – byl jsem zvědavý, jak autor definuje „sílu rozumu“ a „bláznivou dobu“, a zejména jak je spojí dohromady s „manuálem kritického myšlení“ v jedné monografii. Ukázalo se, že mé obavy byly oprávněné. Autor totiž, v ostrém kontrastu např. se Zygmuntem Baumanem, autorem knih o „tekuté modernitě“ či „tekutém moderním světě“, tyto své termíny nijak nerozvíjí. Pokud se přeneseme přes hlavní název jako marketingovou vějičku na neopatrného čtenáře a zaměříme se na podtitul, budeme však opět zklamáni, neboť o „manuál kritického myšlení“ se zde rovněž nejedná. V jinak pochvalné předmluvě Václava Moravce se dozvídáme, že „podtitul *Manuál kritického myšlení* je trefnou autorovou intelektuální provokací“. Jakže? Koho je zde potře-

ba kritickým myšlením provokovat? A o čem tedy kniha vlastně je?

Autor nepochybně něco o kritickém myšlení slyšel, zřejmě i četl na Wikipedii, ale z hlubokého fundamentálního studia a pochopení problematiky kniha rozhodně nevychází, o čemž svědčí i seznam literatury, kde není zastoupena ani jedna základní monografie či impaktovaný recenzovaný původní článek, který by zkoumal byt jediný aspekt kritického myšlení vědeckou metodou. Není zde žádná definice kritického myšlení, vývoj jeho chápání v čase, zařazení do kontextu, ani zmínka o Popperově, Humeově či Occamově břitvě, magickém myšlení, černých labutích, heuristikách, vzdělávání v kritickém myšlení, debilizaci, stupiditě, stádním chování či propagandě. Autor píše o kritickém myšlení asi jako Jack Kerouac v románu *Na cestě* o technickém stavu vozovek v USA; občas se sice dozvíme, že je vozovka nezpevněná, štěrková, neúplná či zasněžená, ale Kerouacův román je přece jen o něčem jiném. Stejně jako tato kniha.

Tím není řečeno, že kniha neobsahuje podnětné myšlenky či že je psána zcela špatně. Myšlenky typu „každá závislost okrádá člověka o objektivitu“ či „všeobecná shoda je koncem myšlení“ v monografii najdeme. Velmi cenných je také deset stadií genocidy podle Gregoryho H. Stantona, které jsem dosud v tištěném českém písemnictví publikované nenalezl, jakož i některé další pasáže. Problémem je především hloubka, se kterou se s problematikou pracuje. Například při popisu Milgramova experimentu je evidentní, že autor o tomto experimentu cosi četl, ale rozhodně nečetl popis experimentu od Milgrama s jeho komentáři, který vyšel i v českém jazyce, tedy primární zdroj (ani jej necituje). Navíc informaci o tomto experimentu uvádí zcela izolovaně, osaměle, aniž

by alespoň zmínil Zimbardův Stanfordský vězeňský experiment a řadu návazných studií, čímž by jej zasadil do kontextu. Milgram je zde tedy jen výkřikem do tmy.

Autor se na některých místech pokouší interpretovat texty jiných autorů, například báseň Jana Balabána či Hellerovu *Hlavu XXII*. Technické provedení těchto interpretací je však od absolventa filozofické fakulty více než zarážející – v tomto provedení by práce nemohla projít ani na úvodním semináři z poetiky. V případě Balabána nejde o interpretaci vůbec, v případě *Hlavy XXII* autor ilustruje základní tezi knihy na jejích částech, které pojednávají o něčem jiném. Při pokusu o interpretaci online příspěvku paní Žitňanské autor dochází k názoru, že jde o nekorektní nadinterpretaci – její příspěvek je však křesťalově čistou misinterpretací, neboť pracuje zcela špatně se základními fakty, nikoliv nadinterpretací.

Autor uvádí některé vybrané rétorické triky a argumentační fauly, avšak ač s příklady, tak bohužel rovněž velmi povrchně – od „*manuálu kritického myšlení*“ bychom čekali více, navíc chybí být jen nástin řešení, resp. obrany proti nim. Přitom překlad anglických názvů je místy zcela tristní – například přeložit anglické „*trillions*“ jako „*tisíce miliard*“ je u absolventa dvou vysokých škol, a navíc velmistra v šachu, který apeluje v knize na pochopení významu čísel, přinejmenším zarážející. Překlad anglického „*anecdotal evidence*“ jako „*argument anekdotou*“ je na hranici surrealismu; takového, o kterém se André Bretonovi ani nezdálo. „*Argumentum ad populum*“ rovněž není „*argumentem slušného občana*“, jak uvádí autor, nýbrž apelem na popularitu, tj. přináležitost ke kolektivu – zda je kolektiv složen ze slušných či neslušných občanů je přitom lhostejné. „*Argumentum ad hominem*“ a slaměný panák (angl. strawman) nejsou synonyma, první je přímý útok na protičečníka obecně, druhý je útok s cílem zesměšnění protivníka. Anglické „*appeal to ignorance*“ není „*argument neznalostí*“, nýbrž argument oslovující nevědomost – řečník neargumentuje neznalostí (to by mu příliš nepomohlo, naopak by se

zesměšnil), nýbrž apeluje na to, že tvrzení dosud nebylo vyvráceno, tudíž musí být pravdivé. Překlad kognitivní disonance jako „*nesoulad poznání*“ s vysvětlením, že „*nedokážeme najít jednotu mezi starým a novým poznáním*“ je úsměvný – pokud by autor studoval původní prameny (např. práce Leona Festingera), zjistil by, že se kognitivní disonance týká především konfliktu dvou současně se vyskytujících (působících) protichůdných myšlenek (idejí), v principu zcela bez vztahu k jejich časovému aspektu. Jak lze navíc v knize o kritickém myšlení publikované v 21. století hovořit o kognitivní disonanci bez zmínky o dilematu můstku a výhybky, bez Zimbardových prací a řady dalších poznatků? Autor sice na jedné straně deklaruje: „*Uvádím vždy i jejich anglické názvy, protože české názvosloví ještě není ustálené*“, na druhou stranu však neuvádí žádný relevantní zdroj, ze kterého by při názvosloví čerpal – z neustálenosti názvosloví však automaticky nevyplývá jeho úplná absence. I když mohl být špatný převod do češtiny do značné míry dílem překladatele Miroslava Zelínského (vzhledem ke kvalitě překladu ostatních částí knihy nepravděpodobné), pro autora slovenského původu žijícího v ČR by neměl být problémem ohlídat si korekturu textu.

Kotvení autor považuje za iracionální proces – to je však chybné. Kotvení je evolučně hluboce zakořeněný kognitivní jev, který umožňuje a usnadňuje základní orientaci ve složitých sociálních situacích – a jako takový má svou míru chybovosti i určité riziko iracionality. Kdyby to však byl primárně iracionální jev, byl by stoprocentně škodlivý, což v žádném případě není.

Autor v knize několikrát apeluje na citování primárních zdrojů, což ale s výjimkou mediálních citací prakticky vůbec nečiní – ani jeden princip kritického myšlení uvedený v knize není citován primárním zdrojem. Slovy Jára Cimrmana: „*Autor vlastně zastává stanovisko, které zároveň vyvrací.*“ V textu jsou zmíněni Daniel Kahneman, John Ioannidis a Solomon Asch, což jsou významní badatelé – ovšem zcela bez citací. V knize se také dozvídáme, že „*citování zdrojů je pro autora pěkná otrava*“ a že „*pomocí něj au-*

tor odkrývá své karty a dává najevo, že nemá co skrývat“. To jsou v kontextu kritického myšlení dosti zvláštní předpoklady. Není citování zdrojů v případě (zejména) odborného textu spíše nezbytnou podmínkou, která má kromě relevance udávaných informací a možností si ověřit zdroj tvrzení navíc informovat čtenáře o pramenech k dalšímu studiu?

Autor uvádí i řadu osobních názorů na zlepšení osobních charakteristik až po návrhy k záchraně planety, což je dnes velmi populární a v principu proti tomu nelze mít výhrady, neboť v knize lze relativně dobře odlišit hranice autorových názorů od obecných doporučení jiných autorů. V knize o kritickém myšlení je však zarážející, že některá východiska pro svá tvrzení považuje autor za předem daná (uvádí je bez zdroje), například, že „*elektromobily jsou z hlediska klimatické změny lepším řešením než naftová či benzínová auta*“ – autor zde zcela opomíjí výraznou část vědecké komunity, která poměrně tvrdými důkazy dokládá, že to vůbec není pravda (např. prof. Václav Smil z Toronta); absurditu tohoto tvrzení lze navíc vyvrátit i pouhým pozorováním nárůstu množství uhelných elektráren v Číně za posledních 20 let, analýzou Norského elektroautomobilového experimentu či nejnověji zákazem provozu elektromobilů v zimních měsících ve Švýcarsku v důsledku rizika blackoutu.

Vtipné je, když se (opět bez relevantních zdrojů) autor pouští na neznámé pole **biologie**. Dozvídáme se pak, že „*lidská paměť je jakousi pavučinou*“ (neurovědci mnohokrát vyvrácený model), že „*mozek nikdy nespí*“ nebo „*mozek nemá mezi tělesnými orgány žádné výjimečné postavení, jak bychom si někdy – odkojení západním racionalismem – rádi namlouvali*“. Když odhlédneme od toho, že mozek je ve všech známých aspektech (morfologie, fyziologie, evoluce, patofyziologie...) **zcela** odlišný od všech ostatních orgánů těla (což by sice měl vědět každý student základní školy, ale dobrá..., autor není biolog), nemůžeme absolventovi filozofické fakulty nikdy prominout, že neví, že onen jím haněný „*západní racionalismus*“ byl právě základem pro celý rozvoj problematiky

kritického myšlení – zde se vysvětluje, proč autor neuvádí ani zmínku o velikánech kritického myšlení, zejména zakladateli vědeckého racionalismu Karlu Popperovi.

Praktickou aplikaci kritického myšlení autor ilustruje na vlastním „pochopení“ problematiky globálního oteplování. Na počátku si přiznal, že o problému nemá dostatek informací, postupoval tedy tak, že si nejprve prostudoval Wikipedii, „jejíž kvalita je u frekventovaných a důležitých pojmů obvykle na velmi dobré úrovni“. Zde autor narazil na graf, který „jasně dokazuje“, že „za posledních 100 let průměrná teplota zemského klimatického systému stoupla o více než jeden stupeň“. Kdo někdy slyšel o chybě měření, základech elementární statistiky, populačním boomu, migraci populace do měst, navýšení kvality vytápění měst, cyklických změnách klimatu planety a dalších jevech, zřejmě právě omdlel. Ale autor se s touto mírou „vědeckého důkazu“ nespokojil, nýbrž šel ještě dále a „oslovil odborníka“ – vlastního otce, fyzika, který ho do problematiky zasvětil. Po jednom rozhovoru s otcem u kávy si autor již připadá dostatečně fundovaný na vyslovení doporučení k tomu, jak se má čtenář chovat k planetě. Autor tedy z plejády úrovní vědecké pyramidy důkazů použil dva z vůbec nejslabších – veřejně publikovaná databáze informací, do které může přispívat každý bez ohledu na erudici, a dále názor odborníka. Kam se poděla meta-analýza, kontrolovaná zaslepená prospektivní studie, kontrolovaný vědecký experiment či

vlastně jakýkoliv typ vědecké studie? Jen si představte, milí kolegové, že bychom my takto prováděli léčbu karcinomu u pacienta! Nejprve bychom se podívali na wikipedii a pak bychom šli na kávu s onkologem – následně bychom formulovali doporučení pro širokou lékařskou veřejnost, jak je třeba řešit karcinomy. Vskutku postmoderní, postfaktická a postpravdivá analýza v přímém přenosu v knize o kritickém myšlení! Návazná doporučení autora k záchraně planety pak netřeba komentovat, zde se autor vznáší na vlně propagandy a la Greta Thunberg.

Aby kniha byla moderní, nesmí chybět apel na odvahu a motivaci, což autor prezentuje unikátním výrokiem „K tomu, abychom viděli svět pravdivě, často potřebujeme spíše odvahu než brilantní racionalitu“. Skutečně? K tomu, abych pečlivě prostudoval článek, monografii či obchodní nabídku potřebuji skutečně být nadmíru statečný? Nestačilo by být pečlivý, pokorný, pracovitý... a hlavně – opravdu (dle osobních možností) maximálně racionální?

Autor se rovněž čtenáři snaží zvednout sebevědomí, když udává, že „ve skutečnosti na tom Česko není ekonomicky vůbec špatně... je na tom ekonomicky lépe než Polsko, Slovinsko, Portugalsko, Maďarsko, Estonsko nebo Čína“. Kniha je prosycena slovenskou politikou, ale zde se nám Slovensko z výčtu jaksi zatoulalo.

Zřejmě nejvýznamnější částí monografie je kapitola o sociálních sítích a mobilních telefonech, která je čtivá a srozumitelná. Myšlenky sice zcela původní nejsou, ale s tvrzeními zde

vedenými nelze než souhlasit stejně jako s autorovým apelem na celospolečenskou významnost tohoto fenoménu a nutnost řešení. Mezi možnými řešeními autor uvádí mindfulness terapii, kde apeluje zejména na prvek soustředění – zde by bylo radno doplnit, že soustředění, pokud má mít vliv na rozvoj kritického myšlení, musí být především dlouhodobé (angl. long attention span).

Monografii *Síla rozumu v bláznivé době* je nevhodnější číst jako populární výlet do slovenské, české a místy i světové publicistiky amatérského novináře (nikoliv filozofa, teologa, šachisty a už vůbec ne lektora kritického myšlení), který má v budoucnu, po získání širšího rozhledu, určitý potenciál vytvořit dílo podobné *Otevřené společnosti* Erika Taberyho či *Boss Babiš* Jaroslava Kmenty. Je skvělé, že již v této své rané fázi vnímá, že existuje kritické myšlení a že jej lze různým způsobem aplikovat, zejména při čtení textů na internetu a novinových článků. Dílo pak jistě zaujme zejména široké spektrum nenáročných čtenářů konzumní literatury (Halina Pawlovská, Patrik Hartl), kteří budou z knihy potěšeni, pobaveni a hlavně zásadně nezatíženi nutností přemýšlet. Zájemcům o problematiku kritického myšlení si však dovolím doporučit jiné knihy, například klasiku *Critical Thinking* od Mooreho a Parkeera, *Poor Charlie's Almanack* od Charlese T. Mungera či některý z plejády textů doktora Františka Koukolíka.

doc. MDDr. MUDr. Jiří Šedý, Ph.D., MBA
3DK, s. r. o, Praha

CHX - Chlorhexidin – Nejúčinnější antiseptikum od roku 1976

Vhodné pro použití v ordinacích stomatology a dentální hygieny i pro domácí péči. Až 12 hodin působení v dutině ústní a týden na kůži. Dokonalá ochrana před bakteriemi, plísněmi i viry. Nezbytná součást záchranné stomatology. Nekompromisní zubní hygiena.
Cleandent Gel - Snadná a cílená aplikace CHX v gelu je vynikající v boji s parodontitidou i při prevenci komplikací.
Ústní voda Cleandent - Účinná při akutních obtížích, parodontitidě, krvácení z dásní, zánětech i jako prevence po výkonech.